

ДОКТОР ІВАН ФРАНКО

Малюнки зі споминів

Це було так давно і наче вчора ще це було...

З глибини минулого — як обернешся до нього очима — вмент феєрично постають давні, але такі живі, такі яскраві картини.

Так наче на чарівному екрані хто оживив те, що давно діялося, те, що вже зникло для тебе, — призабуті події, призабуті постаті.

І постаті, окремі постаті поодиноких людей, вирисовуються — одні немов у тумані, десь здалека, бліді й невиразні; інші — немов екран хтось пересунув враз перед наші очі — встають на весь свій зріст, такі яскраві, такі близькі, що мимохіть простягається рука до них, і відчуваєш чудодійний подих їхніх давно вже холодних уст, що наче ось-ось промовлять своє слово.

Оглядаєш думкою минуле: молоді роки, студентські роки. Тут революційні гуртки, демонстрації, в'язниця, еміграція... Еміграція — це Галичина, галицьке село й місто. Еміграція — це переважно Львів, ерупісти, галицькі есдеки, галицькі журналісти, віча й мітинги... лекції на університеті і курси українознавства — для

тих, що жили на «великій Україні» та про ту Україну мало що могли в себе чути, читати та говорити.

Коли розгортається перед тобою цей такий значний для тебе, такий блискавичний фільм «революційна еміграція в Галичині у дев'ятсотих роках», то з постатей, що їх екран уяви, екран пам'яті висуває перед твоїми очима, яскраво та рельєфно встає своєрідна постать Івана Франка.

Пам'ятаю першу зустріч. Я сиджу в одній з кімнаток приміщення Наукового товариства ім. Шевченка у Львові і чекаю. Один з товаришів сказав, що шукає Франко перекладача докінчити переклад Стороженкової «Історії західноєвропейської літератури». Я й пішла та й сиджу, чекаю. Гнатюк є, а Франка ще нема. Усього кілька хвилин чекаю, а серце колотиться. Франка ж, Франка побачу...

«Доктор ідуть...» — радісно оповіщає голос «вознога». Я скочила — бачу, Франко (портрети звичайно знала). Така проста, скромна постать, такі добрі очі... І я зрозуміла, чому стільки любові й пошани чулося в цьому «доктор ідуть». Цей «доктор» йому, служникові-селянинові — не пан; йому він близький, такий самий селянин як він, тільки «доктор», вчений...

— Чи не взяли б ви... тут один ваш земляк перекладав Стороженка, та не докінчив, виїхати довелося йому... то, може, ви взяли б докінчити переклад?

— Я стою перед ним, а він дивиться на мене; в лагідних сірих очах щире зацікавлення.

— З охотою, — відповідаю я.

Схвильований, збентежений першої хвилини вже зникло, і я вже сиджу коло столу. На столі літографований рукопис; розшукує Франко, з якого місця треба

продовжувати переклад. Далі розпитує про умови мого життя, про родинний стан, так просто й так уважно.

Франко взагалі завжди уважливо ставився до нас — емігрантів і охоче ставав до помочі в різних скрутних пригодах. Пам'ятаю, як одному з нас не пощастило знайти заробітку і він дуже бідував. Франко дав перекладати якийсь роман П'єра Лоті, хоч ще й невідомо було напевне, чи увійде той роман до видавничого плану «Спілки». Так дав, «на власну руку», на власну відповідальність.

Нас, емігрантів, завжди тягло до нього, вабила його блискуча ерудиція, дотепна бесіда, революційне успосіблення... чарували нас його поезії... Ми ходили на його відчити, виклади, залюбки навідувалися, вишукуючи якусь справу до «локалю» Товариства ім. Шевченка, де в певні години завжди можна було його побачити (здавалося, що пересиджував там цілий день!). І як же я зраділа, коли одного разу він запрохав мене додому до себе в неділю:

— Приходьте до мене до хати, там поговоримо!..

Та про це — пізніше.

Була в нього коротка хвиля відпочинку від цілоденної праці. Вступав він увечері до кав'ярні (хай наших «пуритан» не лякає слово кав'ярня, це не конче місце розваги паразитів та міщан; це за кордоном, де день робочий спливає за «нопом», гасло економії часу приводить робітників як розумової праці, так і фізичної до кав'ярні — на спочинок, на товариську або ділову бесіду). Так от, вступав Франко до кав'ярні «Метрополь», пив каву, читав газети (здебільшого німецькі та російські), пересиджував пів години, бесідував. Отже, можна було сісти поруч з його столиком (в близькому

сусідстві з шафкою на газети) та чекати, поки він надійде. Приходив, пив каву, читав газети. Далі озирається, вже й людей бачить. Як помічає нас, зачинає розмову: «війна російсько-японська, брутальний мілітаризм Німеччини, національні болячки Австрії, рідне хрунівство та майбутня революція в Росії». До цієї теми завжди зверталися його думки й сподіванки. А буває, й не помітить нас — десь глибоко ввірнув у свою задуму й нічого не помічає. То й ми тоді не виявляли, що ми є, не порушували його задуми.

— Це ви писали? Ви?

Франко пильно дивиться мені в очі і не випускає руки.

А в мене серце закидалося. Он де це страшне, — що мене чекає... він заговорив за це.

Кілька днів тому я занесла свої перші спроби: «Богиня революції», «Осінь», «До мами» до редакції «Л. Н. Вісника». Франко взяв їх перечитати. І ось тепер тремтить вся моя істота, — що то він скаже? Ми стоїмо коло брами Наукового товариства, несподівано зустрілися. Я як подала свої «спроби» до редакції, то тільки раз один наважилася зайти туди — чогось лячно було. А як повернув Гнатюк мені зшиток, я прожогом вискочила з редакції та опам'яталась аж на лаві у сквері проти будинку Товариства. Тут я розгорнула зшиток, шукаючи, — може, написав що Франко, може, висловив думку про ці мої «твори». Але чудна річ — і самих творів нема — цілком чистий зшиток, лише слід, що вирізано кілька сторінок спочатку.

Вирізав... думала я тоді, сидючи на лаві під деревом. То значить, мабуть, ні до чого воно, нема про що говорити, не варто згадувати, бо й самий слід такої писанини краще стерти. Повертає мені порожній зшиток. Це сим-

вол, краще, значить, не писати мені зовсім. А п'яково самому мені це казати, то й уникає мене... Прийшла, його нема, Гнатюкові залишив зшиток, а сам зник...

А оце несподівано зустрілися. І такий радісно-привітний він, і так дружньо стискає руку.

— То, значить, це ви писали, ви... Так я і думав, хоч підпису там нема... А я дозволив собі вирізати — та й до друку. Чому не приходили? А я чекав, не знав, як підписати ваші твори...

Як поверталася я додому, бігли вулиці повз мене, люди, мов тіні, кружляли коло мене, трамваї, виблискуючи вогненними очима, виринали з темноти та зникали в безодні вулиць. Але це все не до мене! Переді мною все стояла Франкова постать, лагідні очі радісно усміхалися мені, а тихий розчулений голос бринить наді мною: «Дивіться ж, бережіть свій скарб... працойте... і пишть...»

«Приходьте до мене до хати, там поговоримо...» — колись сказав, але так важко було мені вибратись, мала вже двоє дітей, а значить — безліч клопотів, безліч дрібної праці, і мало коли могла виходити з дому.

Але однієї неділі зранку вихопилася. Збиралася довший вже час і то так, як на велике свято. Нарешті йду Стрийським парком (це зветься парк Кілінського); замріяна, задумана, я не помітила, як опинилася на вулиці св. Софії, що вся пишалася садками, віллами. Це тихе й затишне передмістя, де заможніші люди могли собі дозволити розкіш насолоджуватися свіжим повітрям, проживаючи в окремих дуже комфортабельних, іноді дуже навіть пишно оздоблених віллах, серед зелені та квітів.

І ось я звертаю на вулицю Понінського коло хвіртки, де Ко б написано. І чекаю.

Тут вже ані сліду того комфорту, тієї вишуканості, що ними пишаються сусідки-вілли. Чого ж це цей селяк — звичайний собі будинок з «мезоніном» та заліз між великі пани?!
«Франкова вілла»... Йому подарувало її вдячне громадянство, щоб пошанувати свого великого поета та щоб мав де проживати з родиною. І ось стоїть собі тут цей звичайнісінький будинок, мов сірий селяк поміж ажурних панів. Хм... заліз!

Стукаю. Довго чекаю... Аж йдуть одчиняти... Придивляюся крізь щілину — Франко сам. Але якийсь дивний — у білій сорочці, білих штанах по-селянському, і груди розхристані.

— Вибачте, я так, по-простому... Але ж я селяк, і зостався ним... «Доктор ідуть!» чомусь пригадалися мені побожні слова служника, коли Франко, вдягнений по-міському в англійське стареньке пальто й фетровий капелюх, з'являвся як науковий діяч у стінах Наукового товариства.

Там до столу, над рукописами, коректами, схилилася постать селяка у рамці «доктора», з докторською ерудицією, але з селянською запопадливістю до праці, з селянською терпеливістю до неї. Тут — вів мене «городом» до ганку «селяк» з виду, але в очах, в руках, в розмові така висока інтелігенція... І в кухні, куди він мене привів, коло широкої гарячої плити, з ложкою в руках. Вітав мене «доктор».

— Прошу дуже, сідайте біля вікна, там свіжіше. А я зараз закінчу: варю собі каву на ранок, кулешу на день та ще компот на десерту...
І Франко схилився над плитою, мішаючи ложкою в каструлі.

— Дивуетесь, що?.. Я то-то всьо потрафлю зробити — я селянський син... Революціонерки-жінки відкидають домашнє господарство, та й я сам годен його одкинути для жінки, як гаразд жінці загигати в задимленій, чадній кухні та тим вбивати в себе людину, а іноді, як треба — для себе я це залюбки приймаю.

Закінчив та й почаствував мене кавою, під деревом на городі. В Галичині кожен садок зветь «город», але цей дійсно скидався на звичайнісінький город. Дерев було обмаль, квітів — теж, та якісь прив'ялі... трохи грядок з городиною та досить бур'янів.

Ні, таки з поета не господар, думала я, дивлячись на цю пустку. Щодо жінки Франкової, то чула за неї як за людину трохи чудну, майже розумово хвору, а значить і нікому було подбати, лад робити коло сеї селянської «вілли».

Але кава була запашна і дуже мені смакувала. Сказала про це Франкові.

— А це навчила мене одна добра польська кобіта... от приходить тут до мене час від часу раз на два дні щось мені зварити. В суботу не приходить, прятає по-святочному в себе, а в неділю вже я сам їй не дозволяю — хай собі здорова святкує та й я при сьому маю свято. Люблю дуже, коли сам-один у цілій хаті. Ходжу собі, навколо анітелень. А тут думки різні. А тут душа звільняється ніби від своєї звичайної одежі і така легка, що летить в незнані світи... Отож вона, та добра кобіта, й навчила мене такої кави варити. У неділю не йду, бува, й до «Метрополю».

Довга, цікава була мені розмова того дня у Франка. Розповідав про свої дитячі роки, юнацькі роки. Цікавився моїм життям. Казав, що це дуже важка про-